

COVID-19: DOĞUŞAYARDIM XİDMƏT ÜÇÜN QISA TEXNİKİ XÜLASƏ

A.F. İsmayılova

Elmi Tədqiqat Mamalıq və Ginekologiya İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

Bu təlimat Birləşmiş Millətlər Əhali Fondu (UNFPA) tərəfindən hazırlanmış və təqdim edilmişdir.

GİRİŞ

Bütün ölkələr olmasa da, bir çoxunun COVID-19 (yeni koronavirusun yaratdığı xəstəlik - SAR-CoV-2) tərəfindən təsirlənəcəyi təxmin edilir.

Əksər hallarda, COVID-19 yüngül və ya asimptomatik formada olur. Hər kəsin ciddi xəstəlik riski altında olmadığı düşünülür. Lakin yaşlı insanlar və tənəffüs sisteminin, ürək-damar sisteminin xroniki xəstəlikləri və / və ya metabolik pozğunluqları və immun çatışmazlığı olan insanlar xəstəliyin orta və ağır gedişatı üzrə risk qrupuna daxil edilir.

Hamiləlik dövründə COVID-19 haqqında çox az məlumat var, lakin bu günə qədər nəşr edilən araşdırmalar hamiləliyin gec dövrlərində ciddi xəstəlik riskinin artması və ya yenidoğulmuş uşaqlar üçün əhəmiyyətli risk olduğunu göstərmir. Bətdaxili yoluxma halları aşkar edilməmişdir, virus xaric edilən mayalanma məhsullarında da aşkar edilməmişdir. Bu tapıntılar ümidvericidir və bundan əlavə, son pandemiyalardan, xüsusən də hamilə qadınlarda xəstəliyin ağır olduğu 2009-cu ilin A/H1N1 qripi pandemiyasından və ya teratogen təsiri olan Zika virusundan tamamilə fərqlidir. Texniki xülasənin hazırlanması zamanı, hamiləliyin erkən dövründə COVID-19-un təsiri barədə məlumat yox idi. Reproduktiv yaşda olan hamilə olmayan qadınlarda da ciddi xəstəlik riski azdır¹.

Pandemiyanın, ehtimal ki, səhiyyə sistemlərində məhdud resursları olan ölkələrdə təcili yardım xidmətlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməsi mümkündür. Ailə planlaşdırılması, təcili kontrasepsiya, cinsi yolla ötürülən xəstəliklərin müalicəsi, qanunla qadağan edilmədiyi hallarda hamiləliyin

sonlandırılmasından sonra yardım, qanuna ciddi riayət etməklə hamiləliyin pozulması kimi vacib ana sağlamlığı xidmətlərinin və digər cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətlərinin prioritetliyi qorunub saxlanılmaqla, həm də əsas tibbi yardım xidmətləri kimi mövcud olmalıdır.

Səhiyyə müəssisələrində və ya yaşayış yeri üzrə çalışan ana sağlamlığı işçilərinin (ana və yeni doğulmuşların sağlamlığının mühafizəsi xidmətlərini təmin edən bütün mama və digər tibb işçiləri daxil olmaqla) əhəmiyyətini nəzərə alaraq, işçilərin mühafizəsi və, qadınlara doğuşun təhlükəsiz həllində və yenidoğulmuş uşaqlara köməyi davam etmələri üçün, işçilərin prioritetliyi müəyyən edilməlidir.

Pandemiya zamanı doğuşayardım xidmətləri işçilərinin ictimai səhiyyə və ya ümumi təbabət sahələrində uzaqlaşdırılması ana və yenidoğulmuş uşaqların sağlamlıq göstəricilərinə mənfi təsir edə bilər.

Ana sağlamlığı xidmətlərinin işçiləri bütün fərdi qoruyucu vasitələrdən (FQV), sanitariyadan və təhlükəsiz, layiqli iş şəraitindən tam istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Tibbi işçilərin qorunması qadınlara və onların yenidoğulmuş uşaqlarına göstərilən keyfiyyətli xidmətin davamlılığını təmin edəcəkdir; mama və digər doğuşayardım işçiləri sağlam olmadan qadınlara və yenidoğulmuşlara lazımı səviyyədə qulluq haqqında danışmaq mümkün deyil².

Ana sağlamlığının mühafizəsi sahəsində UNFPA-nın COVID-19 pandemiyasına münasibəti 3 istiqamətli yanaşma əsasında qurulur:

1. Doğuşayardım müəssisələrinin və tibb işçilərinin qorunması

¹Birləşmiş Krallığın mamavə ginekoloqlar kolleci (2020). Hamiləlik dövründə koronavirus infeksiyası (COVID-19): tibb mütəxəssisləri üçün məlumat. Versiya 4: 21 mart 2020-ci il <https://www.rcog.org.uk/globalassets/documents/guidelines/20-03-21-covid19-pregnancy-guidance23.pdf>

²Международная конфедерация акушеров (ICM) (2020). Официальное заявление ICM: оставить без изменения права женщин на родоразрешение во время пандемии коронавируса. https://www.internationalmidwives.org/assets/files/news-files/2020/03/icmstatement_upholding-womens-rights-during-covid19-5e814c0c73b6c.pdf

2. Qadınlar üçün mamalıq xidmətlərinin təhlükəsizliyi və effektivliyi

3. Ana və uşaq sağlamlığı sistemlərinin qorunması və saxlanması

Bu 3 istiqamətdəki ətraflı praktiki tövsiyələr doğuşdan əvvəl, doğuş və doğuşdan sonrakı qulluq ilə bağlı müvafiq bölmələrdə göstərilmişdir. Bu tövsiyələrin məqsədi, ana / yenidoğulmuş uşaqdan analıq xidmətinin tibb işçisinə və analıq xidmətinin tibb işçisindən ana / yenidoğulmuş uşağa klinik yardımın birbaşa göstərilməsi şəraitində yoluxma riskini azaltmağın yolları barədə müvəqqəti təlimat verməkdir.

Bu tövsiyələr ÜST təlimatına, ən yaxşı təcrübəyə və ekspert araşdırmalarına əsaslanan müvəqqəti resurs olaraq UNFPA işçilərinə verilmişdir. COVID-19 ilə bağlı vəziyyət sürətlə inkişaf edir və yeni məlumatlar əldə edildikdən sonra təlimata dəyişikliklər və əlavələr ediləcəkdir.

ƏSAS FAKTLAR:

COVID-19 riskinə kim məruz qalır?

- Hər kəsin yoluxma riski var, lakin yalnız bəzi insanlarda xəstəliyin orta və ya ağır gedişatı riski yüksəkdir, bunlara yaşlı insanlar və xroniki xəstəlikləri olan insanlar daxildir (məsələn, İİV / malyariya, anemiya, vərəm, diabet və ya digər ürək-damar və tənəffüs sistemlərinin xəstəlikləri və / və ya metabolik xəstəliklər).

- Hal-hazırda, **reproduktiv yaşda sağlam qadınlar və hamilə qadınlarda, COVID-19 ilə yoluxma halında xəstəliyin orta və ya ağır gedişatı riski yüksək deyil**, eyni zamanda, infeksiya riskinin ümumi əhali ilə müqayisədə onlarda daha yüksək olduğuna dair heç bir dəlil yoxdur. Hamilə qadınlarda böyük əksəriyyətində, soyuqdəymə və ya qrip kimi simptomların yüngül və ya orta dərəcədə təzahür etməsi və ya ümumiyyətlə simptomların olmaması təxmin edilir. Lakin hamilə qadınlarda hamiləlik dövründə meydana gələn fizioloji dəyişikliklər, məsələn, ağciyər funksiyasının azalması, oksigen istehlakının artması və immunitetin dəyişməsi ilə əlaqədar hər hansı bir tənəffüs xəstəliyinin ağırlaşma riskinin yüksək olması mümkündür.

- Hal-hazırda, COVID-19 virusunun düşük, teratogen (fizioloji inkişafın patoloji pozğunluqları) və ya bətdaxili (şaquli) ötürülmə riskinin yüksək olması barədə də məlumat yoxdur. Bundan əlavə, ana südü ilə ötürülməsi barədə heç bir sübut yoxdur,

lakin bu məsələni öyrənmək üçün araşdırmalar aparılır.

- Vaxtından əvvəl doğuş riski ilə bağlı dəqiq bir sübut yoxdur. COVID-19 səbəbiylə bu riskin artması üçün araşdırmalar aparılır.

- Yüngül və ya asimptomatik gedişatı ilə koronavirus infeksiyası olan insanlar onu başqalarına ötürə bilərlər. Koronavirus infeksiyası olan analardan doğulan körpələrin doğuşdan sonra (hava-damcı yolu ilə) yoluxması mümkündür, lakin ümumi infeksiyaya nəzarət tədbirləri ilə ötürülmə riski minimuma endirilə bilər. Əksər yoluxmuş uşaqlarda xəstəlik yüngül formada baş verəcəkdir.

- Mayalandırma məhsullarının, ciftin, amniotik mayenin və s. anadangəlmə təsirə məruz qalması və ya yoluxması barədə məlumatlar yoxdur və bunlar koronavirus infeksiyası riskini yaratmır. Onlar standart qan mənbəli patogenlərlə yoluxmuş sayılmalı və standart tullantıların utilizasiyası qaydalarına uyğun idarə edilməlidir.

PASİYENTLƏRLƏ KONTAKTLA BAĞLI BÜTÜN HALLA DAİR TƏTBİQ EDİLƏN ÜMUMİ TƏHLÜKƏSİZLİK TƏDBİRLƏRİ

a) Bütün işçilərin və pasiyentlərin tibb müəssisəsinə daxil olarkən əllərini yumağı tövsiyə etməklə əl yuma qurğularının mövcud olması zəruridir. Personal işlədiyi hər hansı bir yerdə və ya otaqda, ya da pasiyentlərin gözlədiyi otaqda təmiz su təchizatı (su təchizatı olmadığı halda ən azı su bəndən) təmin edilməlidir.

b) Tibb müəssisəsində bütün əl yuyula bilən yerlərdə sadə sabun olduğuna əmin olun və həmin yerləri əlləri silmək üçün təmiz bez və ya birdəfəlik dəsmal ilə təmin edin.

c) Pasiyentlərə birbaşa kömək edən mama tez-tez əllərini sabun və su ilə yumalıdır:

- əllər ən azı 20 saniyə ərzində sabun və su ilə yaxşıca yuyulmalıdır;

- hər yeni pasiyentdən və hər müayinədən əvvəl əllər yuyulmalıdır;

- müayinədən sonra və qadın çıxdıqda əllər dərhal yuyulmalıdır;

- səthləri sildikdən sonra əllər yuyulmalıdır;

- öskürdükdən və ya asqırdıqdan sonra əllər yuyulmalıdır;

- xüsusən də su mənbəyi etibarsız olduqda, bir ehtiyat vasitə kimi, əllər üçün dezinfeksiyaedici məhlullar da istifadə edilə bilər.

d) Gözlərə, buruna və ağıza toxunmamağa çalışın.

e) Hər kəsə (pasiyentlərə və işçilərə) öskürən zaman ağızı salfet və ya dirsək bükümü ilə örtülməsi, öskürdükdən və asqırdıqdan sonra isə əllərin yuyulması tövsiyə edilməlidir.

f) Mamalar, hər hansı klinik təmas zamanı mümkün qədər iki uzadılmış qol ölçüsündə məsafə saxlamalıdır. Əllər əvvəl və sonra yuyulursa, pasiyent ilə fiziki müayinə və kontakt COVID-19 ehtimalı / halı təsdiqlənməmiş qadınlar üçün nəzərdə tutulmuş adi rejimdə olduğu kimi davam etməlidir.

g) Pasiyent daxil olmazdan əvvəl hər qəbuldan sonra, pasiyentlər və işçilər tərəfindən istifadə olunan səthə təmizləyici vasitə (yəni 5%-li natrium hipoxlorid məhlulu) püskürün və kağız dəsmal və ya təmiz bez ilə silin, sonra isə əlləri yuyun.

TÖVSIYƏLƏR

1. COVID-19 ÜÇÜN FILTR / BÖLÜŞDÜRMƏ VƏ RİSKLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

a) Səhiyyə müəssisəsini ziyarət edən bütün qadınlarda kontakt və COVID-19 simptomları üçün filtr və risklərin qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. ƏLAVƏ 1-də daha ətraflı təlimata baxın: Filtr və risklərin qiymətləndirilməsi (COVID-19 üzrə Analıq Xidmətləri üçün Təlimat, Kvinslend (2020-ci il) - Ana və neonotal yardım üzrə Kvinslend ştatının klinik şəbəkəsi. Kvinslend, Avstraliya)

b) Bütün qadınlar və onları müşayiət edən şəxslərdən ümumi sağlamlıqları, xroniki xəstəlikləri (məsələn, revmatik ürək xəstəliyi, keçmişdə vərəm, şəkərli diabet və ya ürək-damar sisteminin, tənəffüs sisteminin və maddələr mübadiləsinin digər xəstəlikləri), yüksək qızdırma və ya tənəffüs pozulmaları əlamətləri barədə sorğu edilərək infeksiyanın olub olmadığını yoxlamaq lazımdır. Qızdırma və / və ya tənəffüs simptomları ilə əlaqədar şikayətləri olan hər kəs COVID-19 ehtimal olunan bir hal hesab edilməlidir. Qaçqın düşərgələrində, köçəri tayfalarda, əhalinin yüksək sıxlığı olan icmalarda və şəhərin yoxsul ərazilərində yaşayan hamilə qadınlar yoluxucu xəstəliyin, həddindən çox insanın yaşadığı məkanlar və natamam qidalanmanın yüksək səviyyədə olması səbəbindən COVID-19-a yoluxma təhlükəsi altındadırlar.

c) Xəstəliyin orta / ağır forması olan və təcili yardım və yüksək səviyyəli prosedurlara ehtiyacı

olan hamilə qadınların köçürülməsinə ehtiyac olduqda hərtərəfli təcili tibbi yardım və neonatal yardımın təşkili üçün əsas təcili məmaliq və neonatal yardım müəssisələrindən təcili daşınmanın yönəldilməsi alqoritminin və mexanizmlərinin olmasını təmin etmək lazımdır.

Mümkün olduqda, əsas tibb müəssisəsindən olan analara yardım göstərən personal, qadının köçürülməsindən əvvəl köçürülmə barədə hərtərəfli təcili məmaliq və neonatal yardım müəssisəsinə məlumat verməlidir. Pasiyentlərin hər hansı bir köçürülməsində olduğu kimi, hərtərəfli təcili məmaliq və neonatal yardım müəssisəsinə köçürülməzdən əvvəl qadının vəziyyətinin sabitləşməsi təmin edilməlidir.

Təcili köçürülmə üçün hazırlıq:

- Daşınma zamanı lazım ola biləcək (məsələn, qəfil ürək-damar çatışmazlığı və ya hipotenziya vəziyyətində) daşınma avadanlıqlarını və dərman vasitələrini hazırlayın.

- Daşınma ilə məşğul olan bütün heyət əlavə bir seçim olaraq 95 nömrəli respiratora (əgər varsa) və ya cərrahi maskalara sahib olmalıdırlar. Daşınmada iştirak edən bütün heyət daşınmadan əvvəl FQV geyinməlidir.

- Daşınma zamanı pasiyentə cərrahi maska taxmaq (əgər bu, müəssisəyə qəbul olunduqda edilməyibsə).

- Daşınma zamanı manual tənəffüs aparatı tələb olunursa, hipoksiya kəskinləşirsə aeroxollaşdırmanı azaltmaq üçün diqqətlə şüşirin.

- Daşınma zamanı tənəffüs dövrünün lazımsız qapanmasından çəkinin.

Nəqliyyat vasitələri:

- Əsas təcili yardım müəssisəsindən hərtərəfli təcili mama və neonatal yardım müəssisəsinə nəql edilməzdən əvvəl nəqliyyat vasitəsi fərdi qoruyucu vasitələri ilə təchiz edilmiş texniki və nəqliyyat işçiləri tərəfindən içəridən təmizlənməli və dezinfeksiya edilməlidir.

- Hərtərəfli təcili məmaliq və neonatal yardım müəssisəsinə gəldikdən sonra nəqliyyat işçiləri FQV-ni çıxarır, müəssisənin protokoluna əsasən utiliziya edir və əllərini yuyurlar.

- Nəqliyyat işçiləri eyni təcili yardım avtomobilinə dönməzdən əvvəl yeni FQV geyinir.

- Personal ən yaxın klinik bazada, məsələn, təcili yardım otağında, əsas təcili məmaliq və neonatal yardım müəssisəsinə qayıtdıqdan sonra FQV-ni çıxardır və əllərini yuyur.

• Daşınma zamanı istifadə olunan avadanlıq, müəssisənin protokoluna uyğun olaraq təmizlənməli və ya sterilizasiya edilməlidir. Nəqliyyat vasitəsi əsas mamalıq və neonatal yardım müəssisəsinə qayıtdıqda və ya nəqliyyat anbarında təmizlənməlidir.

d) Ehtimal edilən COVID-19 olan qadınlara, maska verilməli və mümkünsə onlar digər pasiyentlərdən ayrılmalı xüsusi otaqda ixtisaslaşmış müalicə qəbul etməlidirlər. Tibbi avadanlıqlar həmişə belə bir xüsusi otaqda qalmalı və mümkünsə digər pasiyentlər üçün istifadə edilməməlidir. Digər pasiyentlər üçün istifadə etməzdən əvvəl avadanlıq diqqətlə təmizlənməlidir. Ana sağlamlığı xidmətinin tibb işçisi bütün pasiyentləri qəbul zamanı düzgün gigiyena qaydalarına dair maarifləndirməlidir.

e) Fərdi qoruyucu vasitələr (FQV): Yardım tədbirlərində bilavasitə iştirak edən ana sağlamlığı işçiləri FQV ilə təmin edilməlidir.

Tibb müəssisəsində ehtimal edilən və ya təsdiqlənmiş koronavirus infeksiyası ilə qadınlara kömək edən doğuşyardım tibb işçiləri aşağıdakı FQV-ni geyinməlidirlər:

Uzun qollu tibbi xalat, cərrahi maska (bütün xəstələr ilə qarşılıqlı əlaqədə olduqda) və ya N95 / P2 maskası (əgər ana sağlamlığı xidmətinin işçisi aerosol əmələ gətirmə prosedurlarında birbaşa iştirak edirsə, məsələn, tənəffüs yollarında sekresiyaların sovrulması, inhalyasiya edilən dərmanın qəbul edilməsi və ya ürək-ağciyər reanimasiyası), göz qoruyucuları və qeyri-steril əlcəklər.

f) Tibb müəssisəsində koronavirus simptomları olmayan qadınlara kömək edən doğuşyardım xidmətlərinin tibb işçiləri üçün: ÜST, bütün FQV-ni standart təhlükəsizlik tədbirlərə və riskin qiymətləndirməsinə uyğun istifadə etməyi tövsiyə edir. Pasiyentlər ilə bütün kontaktlar zamanı fərdi qoruyucu vasitələrin geyilməsi, hər bir müəssisədə fərdi qoruyucu vasitələrin mövcudluğundan və ana sağlamlığı xidmətinin işçisinin kontakla əlaqəli riski ilə bağlı fərdi qərarından asılı olacaqdır.

Əlcəklər və polietilen önlük, qan, bioloji mayelər, xaric edilən möhtəviyyat, ifrazat, ağız seliyi ilə təmasda olarkən və ya müalicə zamanı (o cümlədən, qan və ya vaginal yaxma götürərkən, dartılma, ayrılma və doğuşun ilk mərhələsində) kömək edərkən geyinməlidir.

Doğuşun ikinci və üçüncü mərhələlərində əlləri yumaqdan əlavə, cərrahi maska, polietilen önlük, göz qoruyucusu və əlcək geyinmək lazımdır.

FQV-nin kim, nə vaxt və harada geyinməsi barədə ÜST-nin əlavə rəhbərliyi. Əlavə 2-də baxın https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331215/WHO-2019-nCov-IPCPPE_use2020.1-eng.pdf

g) Doğuşyardım xidmətinin mütəxəssisi ilə pasiyent arasında hər hansı bir kontakt zamanı, əl yuma kimi infeksiyanın qarşısının alınması və infeksiyaya nəzarət qaydalarına əməl etməyiniz tövsiyə olunur. Əl yuma koronavirus infeksiyasına yoluxma riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

h) Səthlərin təmizləyici vasitə ilə (yəni 5%-li natrium hipoxlorid məhlulu) təmizlənməsi və kağız dəsmal və ya təmiz bez ilə silinməsi hər dəfə pasiyent dəyişdikdə tövsiyə olunur. Hər təmizlənmədən sonra əllərinizi yuyun.

i) İnfeksiyon nəzarətinin adı tədbirlərinə əlavə olaraq, ana sağlamlığı xidmətlərinin tibb işçiləri, ötürülmə riskini daha da azaltmaq üçün klinik qəbul zamanı mümkün qədər 2 uzadılmış qol ölçüsündə məsafə saxlamalıdırlar. Fiziki müayinə pasiyent ilə təmasdan əvvəl və sonra əllər mütləq yuyulmaqla aparılmalıdır.

j) Yaxınlıqda heç bir pasiyent olmadıqda belə ana sağlamlığı xidmətlərinin tibb işçiləri və digər personal mümkün qədər 2 uzadılmış qol ölçüsündə məsafə saxlamalıdırlar.

2. ANTENATAL MÜŞAHİDƏ YARDIMIN TƏŞKİLİ

• Əsas antenatal yardım dəsti xidmətlərinin təşkili müəyyənləşdirildiyi ölkənin xüsusiyyətlərini, xüsusən də antenatal yardım almaq üçün hər bir təmasda hansı müdaxilələrin, kim tərəfindən (kadrlar), harada (sistem səviyyəsi) və necə (platforma) edildiyini nəzərə alınmaqla antenatal qulluğun davamlı modelini hazırlamaq.

• Tibb müəssisəsi ilə icma əlaqələri və icma səviyyəsində xidmətlər, fəaliyyətlər və köməkçi tibbi heyət tərəfindən dəstəklənən nəzarət, həm də icmalar və tibb müəssisələri arasındakı əlaqələr də daxil olmaqla, antenatal yardım üçün əlaqə nöqtələri arasında yardımın əlaqələndirilməsini təmin edən mexanizmləri müəyyənləşdirmək.

• Antenatal yardım xidmətlərinin yenidən qurulmasını və / və ya zəruri hallarda ziyarətçilərin axınına dəstəkləmək, gözləmə müddətini və digər pasiyentlərlə kontaktları azaltmaq, xidmətin səmərəliliyini artırmaq və xəstələr və tibb pasiyentlər arasında məmnuniyyəti artırmaq.

- Qadınlardan, mümkün olduqda 2 uzadılmış qol ölçüsündə məsafə saxlamağa riayət etməklə, bayırda gözləmələrini və ya hamiləliyə görə qəbul gözləyən qadınlardan gözlədikləri yeri göstərən xüsusi otaqlarda gözləmələrini xahiş etmək. Hamiləliyə görə qəbul gözləyən 20-dən çox qadının eyni vaxtda gəlməsinə icazə verməyin, qabaqcadan yazılmaq / növbə saxlamaq sistemindən istifadə edin (telefonla və ya görüş təyin edə biləcəyiniz antenatal klinikanın xaricində vərəqdəki nömrələr / yazılar ilə).

- Bütün qadınlar tibb müəssisəsinə daxil olmazdan əvvəl COVID-19 əlamətləri üçün filtr və baxışdan keçirilir (Əlavə 1-ə baxın):

COVID-19 SİMPOMLARI İLƏ QADINLAR ÜÇÜN:

- **Qadın "özünü təcrid etmə" rejimini tətbiq edərsə (növbəti hissəyə baxın), hamiləliyi müşahidə etmək üçün görüş təcrid dövrünün sona çatdığı zamana qədər təxirə salınmalıdır.**

Qadın aşağıdakı 3 şərtlə "özünü təcrid etmək" vəziyyətindən çıxıb bilər: 3 tam gün ərzində qızdırma hərərət əleyhinə dərman qəbul etmədən yüksəlməmiş, digər simptomlar üzrə vəziyyət yaxşılaşmışdır (yəni nəfəs darlığı və ya öskürək), ilk simptomlar ortaya çıxdandan ən az 7 gün keçdi.

Vəziyyəti pisləşirsə və ya 7 gündən sonra simptomlar davam edərsə, qadınlar həkimə müraciət etməlidirlər.

Qadının müayinə olunması imkanı varsa, o, aşağıdakı 3 şərtlə evdən çıxıb bilər: qadında artıq qızdırma olmur, digər simptomları yaxşılaşır və 24 saat fasilələrlə edilən iki ardıcıl test mənfi olur.

- **COVID-19 simptomları və ağırlaşmaları olan qadınlar**, infeksiyanın tibb işçisinə və qəbulu gözləyən qadınlara ötürülməsi ehtimalını azaltmaq üçün, mümkünsə, ayrı bir otaqda, digər xəstələr olmadıqda və ya günün əvvəlində və ya sonunda, digər xəstələrdən ayrıca qəbul edilməlidir.

- Simptomları olan qadınlar maska taxmalı, ana sağlamlığı xidmətinin tibb işçiləri ÜST tərəfindən tövsiyə edildiyi kimi FQV geyinməlidirlər.

BÜTÜN QADINLAR ÜÇÜN:

a) Mümkünsə, hamiləliklə əlaqəli qəbul işlərini təcili / digər ambulator yardım üçün müraciət edən pasiyentlərdən ayrıca aparın. Hamiləlikdə, doğuşda

və doğuşdan sonrakı dövrdə istifadə edilən davamlı mamalıq yardımı modelləri qadın və doğuş partnyoru olanların yardımçı şəxslərin sayını azaldır, həm də xəstəxanalara COVID-19-un yayılma şansını azaldır; mamalıq qayğısının davamlılığını təşviq etmək və təmin etmək lazımdır.

b) Antenatal yarımından əvvəl mama və ya digər ana sağlamlığı xidmətinin tibb işçisi tərəfindən aparılmış giriş söhbəti qəbul zamanı məsafəni qorumaq üçün xatırlatmaları (yəni bir-birindən 2 uzadılmış qol ölçüsündə məsafə olmalıdır) və virus haqqında əsas məlumatları (simptomları, özünü təcrid etmək prosedurları, xəbərdarlıq əlamətləri və s.) əhatə etməlidir.

c) Belə bir tanışlıq söhbət, COVID-19-un hamilə qadınlara və yenidoğulmuşlara təsiri ilə əlaqədar qadınlardan qorxularını aradan qaldırmaq üçün bir fürsətdir və tibbi xidmətlə əlaqə saxlamağı tövsiyə edir. **Hamilə qadınlara COVID-19 üçün ehtiyat tədbirləri / tövsiyələri ümumi əhali ilə eynidir.**

d) Hamiləliklə bağlı qəbulda qadın, simptomları olmayan seçilmiş müşayiət edən şəxs və bir tibbi mütəxəssis olmaqla insanların sayına məhdudiyət qoyun. Mümkün olduqda uşaqlar, digər ailə üzvləri və ya digər müşayiət edən şəxslər məsləhətləşmədə iştirak edərkən qadınları müşayiət etməməlidirlər.

e) Hamiləliyin monitorinqi zamanı həmişəki kimi fiziki təmas və klinik müayinəni davam etdirin, lakin infeksiyaya nəzarət tədbirlərinə xüsusi diqqət yetirin. Gözləmə otağına və otaqlara girən bütün qadınlar, həmçinin otaqları tərk etdikdən və məsləhətləşdikdən sonra əllərini yumalıdırlar.

f) Səhiyyə işçiləri hər qadının qəbulundan və hər fiziki müayinədən əvvəl əllərini yumalıdırlar. Müayinədən və qadın otaqdan çıxdıqdan sonra dərhal əlləri yuyun. Səthlərin təmizlənməsindən sonra əllərinizi yuyun. Öskürdükdən və ya asqırıdıqdan sonra əllərinizi yuyun.

g) Müəssisədə hamiləlik üçün daha qısa görüş cədvəli klinikalarda həddindən artıq insanın olmasını və virusun ötürülmə riskini azaltmağa kömək edəcəkdir. Məsləhətləşmədən əlavə, telefonla WhatsApp, Skype, Facetime (əgər varsa) vasitəsi ilə görüş təyin edilə bilər, belə bir görüş qadının fiziki müayinə və / və ya laboratoriya müayinəsinə ehtiyac duymadığı hallarda optimaldır.

Hazırda yeni qəbul cədvəli və doğuşdan əvvəl və doğuşdan sonra telefonla konsultasiya məzmunu hazırlanır və ən qısa müddətdə təmin ediləcəkdir.

h) Yalnız dərman almaq məqsədilə məsləhətləşməyə getməmək üçün qadınları lazımı miqdarda dəmir, fol turşusu, kalsium və s. preparatlar ilə təmin etməyi düşünün. Mümkün olduğu təqdirdə, yalnız müayinələr üçün ziyarətləri azaltmaq məqsədilə göstərilən yardım komponentləri birləşdirilməlidir (yəni, bir gəlişə ultrasəs, qlükozaya oral toleranqlıq testi və vaksinlər).

i) Antenatal müalicənin tərkibi COVID-19 kontekstində dəyişməz olaraq qalır. Lakin ana sağlamlığı xidmətinin tibb işçiləri, COVID-19 pandemiyasının iqtisadi və sosial təsiri **səbəbiylə antenatal dövrdə narahatlıq və depressiya və məişət zorakılığı riskinin yüksək olması** barədə bilməlidirlər. Bütün bunlar hamiləlik zamanı normal stresslə üst-üstə gəlir və tibb işçiləri belə qadınlara dəstək üçün tövsiyələr / mexanizmlər təklif etməlidirlər.

3. DOĞUŞ ZAMANI YARDIM

BÜTÜN QADINLAR ÜÇÜN:

a) Əvvəlki bölmələrdə göstərilədiyi kimi tibb müəssisəsinə daxil olmazdan əvvəl bütün qadınlar və onların doğuş partnyorları üçün filtr və müayinə aparılır.

b) Bütün hallarda: sancılar və doğuş zamanı infeksiyaya nəzarət üçün adi tədbirlər təmin edilməlidir. Yadda saxlamaq vacibdir ki, aşağı risk qruplarında koronavirus (SAR-CoV-2) yüngül formada infeksiyasına səbəb ola bilər, hamiləlik və doğuş zamanı isə baş verə biləcək COVID-19 ilə əlaqəli olmayan kəskin ağırlaşmalar ana və yenidoğulmuş ölümlərini artırabilir. Yenidoğulmuşlarda mamalıq fəvqəladə hallar və təcili vəziyyətlərdə, anaya və yenidoğulmuş uşağa kömək etmək təxirəsalınmaz olmalıdır.

Doğuş öncəki palatanın hazırlanması

Doğuşa gələn qadınların əksəriyyətində tənəffüs əlamətləri olmayacaq və doğuş otağı əvvəlki kimi işləməyə davam etməlidir. Lakin infeksiyanın qarşısının alınmasına diqqəti artırmaq lazımdır:

- **Doğuş öncəki** palatada bütün FQV (maskalar, əlcəklər, gözlüklər, xalatlər, əl təmizləyiciləri, sabun və su, təmizləyici vasitələr) ilə kifayət qədər təchiz olunur.

- Bütün səthlər püskürücü ilə yaxşıca təmizlənməli və pasiyentin və ya işçilərin hər bir təmasından sonra bez ilə silinməlidir.

- Personal əl gigiyenasının adı qaydalarına əməl etməlidirlər - hər pasiyenti müayinə etməzdən əvvəl və sonra əlləri yuyun.

c) Bütün qadınlara sancılarda başlanğıcında məsləhət üçün tibb müəssisəsinə (mümkün olduqda) zəng vurmaq və COVID-19 ilə əlaqəli tənəffüs və ya digər simptomların olması barədə tibb işçisinə məlumat vermək tövsiyə olunur ki, bu da sonrakı yardım və ixtisaslaşmış müalicəyə müraciət edilərkən lazım olacaqdır.

d) Bütün qadınların yardım aldıqda mərhəmət, ləyaqət və hörmət hüququ vardır. Hər qadının məlumat almaq, razılıq vermək, razılıq verməkdən imtina etmək, hörmət ediləcək və dəyişməyəcək seçim etmək qərar vermək (bu, sancı zamanı hərəkət etmək imkanı və doğuş üçün mövqe seçimini özündə cəmləşdirir) hüququ vardır.

e) **Simptomları olmayan doğuş partnyorunun, sancı və doğuş zamanı qadının yanında olmasına icazə verilir.** Tanış bir doğuş partnyorunun daimi dəstəyi müstəqil doğuş şansını artırır, sancılarda vaxtını azaldır və qeysəriyyə əməliyyatı və digər tibbi müdaxilələrə ehtiyacı azaldır. Doğuş partnyorunda simptomlar varsa, özlərini təcrid etməlidirlər və doğuş zamanı iştirak etməməlidirlər. Doğuş planlaşdırarkən qadınlara zəruri hallarda mümkün alternativ bir partnyor göstərmələri tövsiyə edilməlidir.

COVID-19 İNFEKSIYASINA UYGUN SİMPTOMLAR İLƏ QADINLAR ÜÇÜN:

a) Filtrdən və müayinədən sonra, qadında koronavirus infeksiyası (SAR-CoV-2) ilə əlaqəli simptomlar aşkar edildikdə və xəstəxanaya yerləşdirilməsi tələb edilirsə, mümkün olduğu yerdə bir nəfərlik palatada yerləşdirilir. Qadının xəstəxanada bütün qaldığı müddətdə eyni təcridxanada bütün lazımı yardımın göstərilməsi məsləhət görülür. Palataya daxil olan işçilərin sayını minimuma endirmək lazımdır və analıq mühafizə xidməti təcili vəziyyət olduqda personalı təyin edən təlimat hazırlamalıdır.

b) Kəskin tənəffüs xəstəliyi olan qadınlara maskalar verilməlidir, qulluq müddəti üçün heyətə FQV verilməlidir. Ağır tənəffüs simptomları olan və təcili yardım dəstəyinə ehtiyacı olan əsas təcili mamalıq və neonatal müalicə müəssisəsinə daxil olan qadınlar sabitləşdirilməli və hərtərəfli təcili mamalıq və neonatal yardım müəssisəsinə köçürülməlidir.

c) Bir nəfərlik palata yoxdursa, virusun ötürülmə riskini azaltmaq üçün eyni vəziyyətdə olan qadınları

bir palatada və ya bölməyə bir yerə toplayaraq xəstə qadınları sağlam olanlardan ayırmağın bir yolunu tapmaq vacibdir. Bu, həm də hamiləlik dövründə və doğuşdan sonrakı dövrdə xəstəxanaya yerləşdirilmək üçün də tətbiq olunur.

d) Doğuş üsulu, qadının doğuşa dair göstərişlərinə və üstünlüklərinə əsasən fərdi olaraq təyin olunur. COVID-19-un olması, normal vəziyyətdə olduğu kimi, ana və ya döl vəziyyətinin təcili göstəriş edildiyi hallar istisna olmaqla, bu qərarlara təsir etməməlidir.

e) Doğuş zamanı qayğı göstərmək normal praktikadan fərqlənməməlidir, lakin COVID-19-un kəskin tənəffüs çatışmazlığı sindromu ilə əlaqə ehtimalını nəzərə alaraq, mayenin həddindən artıq yüklənməsinin qarşısını almaq üçün doğuşda neytral maye tarazlığına nail olmaq üçün bütün səylər daxil olmaqla, mayenin daxil-xaric olma cədvəllərinin hər saat nəzarəti ilə, COVID-19-un yüngül dərəcədə ağır simptomları olan qadının vəziyyətini monitorinq etmək lazımdır.

f) Yoluxmuş qadına qeysəriyyə əməliyyatı lazımdırsa, əməliyyat otağının bütün işçiləri FQV geyinməlidir. Qeysəriyyə əməliyyatı zamanı əməliyyat otağında çalışan personal üçün ən böyük risk, aerosol əmələ gəlmə nəticəsində virus yükü artdıqda (virus havaya daxil olur) intubasiya zamanı baş verə bilər.

g) Dölün ağciyərlərinin sürətlə yetişməsi üçün steroidləri istifadə edərkən zərərin COVID-19 kontekstində baş verməsinə əsas verən dəlil yoxdur. Buna görə steroidlər göstərişlərə görə verilməlidir. Normal praktikada olduğu kimi, onların tətbiqi üçün təcili doğuşları gecikdirmək lazım deyil.

4. DOĞUŞDAN SONRAKI DÖVRDƏ YARDIM

a) Pandemiya zamanı tibb müəssisəsinə gələn ziyarətçiləri məhdudlaşdırmaq lazımdır. Bir çox qurumun ziyarət qadağası var. Müəssisənizdə ziyarət qadağan edilmirsə, ziyarətçilərin infeksiyaya görə müayinəsi tövsiyə olunur. Kəskin tənəffüs simptomları və ya mümkün COVID-19 infeksiyası olan və ya kontakt şəxslər tibb müəssisələrinə daxil olmağa icazə verilmir.

b) Bütün ziyarətçilər infeksiyaya nəzarət prosedurlarına əməl etməli və qadının və yenidoğulmuş körpəsinin olduğu palataya girərkən və çıxarkən əllərini sabun və su ilə yumalıdırlar. Tibb müəssisəsindən çıxdıqdan sonra yenidən əllərinizi yuyun.

DOĞUŞDAN SONRAKI DÖVRDƏ YOLUXMUŞ ANALARA YARDIM

c) Hal-hazırda, dünyaya körpə gətirən COVID-19 infeksiyası ilə əlaqəli simptomları olan qadının yenidoğulmuş uşağından ayrılması üçün inandırıcı əsas yoxdur. Bəzi ölkələrdə bu baş verir. İnfeksiyanın ötürülməsini azaltmaq üçün ana və uşağın ayrılması riski və ehtimal ki, uşaqda xəstəliyin yüngül keçməsi, ana-uşaq dəri-dəriyə təmasının dəstəklənməsi və termorequlyasiya, hipoqlikemiyanın qarşısının alınması, sepsis və körpə ölümünün azaldılması üçün ana südü ilə qidalandırmanın erkən başlanması zamanı əldə edilən məlumatları nəzərə alaraq uşaq üçün ananın uşaqla birgə qalmasının faydalarını xeyli üstələyə bilər. Bu, xüsusilə resursları az olan ölkələrdə vaxtından əvvəl doğulan körpələrə aid edilir.

Bütün analar və uşaqların, COVID-19 statusundan asılı olmayaraq, birlikdə olmaq, ana südü ilə qidalanmaq, ana-uşaq dəri-dəriyə təmasında olmaq və anaya qulluq üçün dəstəyə ehtiyacı vardır.

d) COVID-19 infeksiyası ilə əlaqəli simptomları olan qadınlar digər analar və uşaqlar ilə təmasdan çəkinməlidir, uşaqla təmasdan əvvəl və sonra əllərini yumalıdır, ana südü ilə qidalanma, bədən təması və uşağa qulluq zamanı maska geyinməlidir. Ana və körpənin təmas etdiyi bütün səthləri mütəmadi olaraq təmizləmək lazımdır.

e) **Yoluxmuş anaların ana südünün müayinəsi COVID-19-a mənfi nəticə göstərdi, buna görə ana südü ilə qidalanma üçün heç bir əks göstəriş yoxdur.** Tibb işçiləri ananın ana südü ilə qidalandırmaq niyyətini dəstəkləməlidirlər və qadın xəstədirsə, körpəsinin südün sağlınb qidalandırılmasında kömək etməlidir.

Mövcud məlumatlara görə, doğuşdan sonrakı dövrdə baş verən bir sıra neonatal infeksiyalar təsvir edilmişdir, lakin körpələrdə ağır xəstəlik olmamışdır. Fetal çatışmazlıq və erkən neonatal fəsadlar olsa da, ananın xəstəlikləri və ya vaxtından əvvəl doğuşlar nəticəsi kimi qəbul edildi.

f) Vaxtından əvvəl doğulmuş və ya xəstə olan körpələrə xəstəxanalara əlavə tibbi yardım lazım ola bilər. Lakin hər yenidoğulmuş uşağın anası və ya valideyni ilə qalmaq hüququ var. Ananın məlumatlı razılığı olmadan o, uşağından ayrılı bilməz.

DOĞUŞDAN SONRAKI DÖVRDƏ YOLUXMAYAN ANALARA YARDIM

g) Sağlam ana və yenidoğulmuş uşaqların tibb müəssisəsindən erkən evə buraxılması, ağırlaşmalar olmayan müstəqil doğuşdan sonra anaya yaxşı dəstək və ev ziyarətləri və ya tibb işçisinin telefonla dəstək sistemlərinin olması halında mümkündür. Vəziyyətindən asılı olaraq 6 saatdan sonra normal doğuşu olan qadınlar və qeysəriyyə əməliyyatından 2 gün sonra qadınlar xəstəxanadan evə buraxıla bilər. **UNFPA hazırda əlavə tövsiyələr hazırlayır.**

BÜTÜN QADINLAR ÜÇÜN:

h) Səhiyyə işçiləri ana südü ilə qidalandırmanı təşviq etməli və dəstəkləməlidirlər.

i) Doğuşdan sonrakı dövrdə narahatlıq və depressiya analar arasında, eləcə də ilk dəfə ata olmuş bir çox kişi arasında nadir hal deyil. Bu vəziyyət, COVID-19 pandemiyası səbəbindən ailəyə və cəmiyyətə sosial təcrid və maddi təsir göstərməklə ağırlaşır.

Gənc valideynlərə digər valideynlər, dostlar və ailə ilə telefon və ya, əgər varsa, digər onlayn mənbələr vasitəsi ilə qarşılıqlı əlaqə qurmaq tövsiyə olunur. Onlara həm də məsləhətləşmələr edilməli, ixtisaslaşmış xidmətlərə yönəldilməli və tanış doğuşyardım tibb işçisi, icma tibb işçisi və ehtiyac olduqda təcili yardım xidmətləri ilə əlaqə üçün məlumatlar ilə təmin edilməlidir.

j) Doğuşdan sonrakı monitorinq üçün tibb müəssisəsinə baş çəkmək əvəzinə, zəruri hallarda və laboratoriya müayinələrinə, prosedurlara və ya fiziki müayinələrə ehtiyac olmadığı təqdirdə telefon / video bağlantısı ilə məsləhətlə barədə düşünülə bilər. **UNFPA hazırda qısa müddətdə veriləcək əlavə tövsiyələr hazırlayır.**

Hamiləlik və doğuşdan sonrakı dövr haqqında tez-tez verilən suallar üçün ƏLAVƏ 3-ə baxın

5. TİBBİ İŞÇİNİN FƏRDİ SAĞLAMLIĞI VƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİ

a) Öz sağlamlığınızı və təhlükəsizliyinizi, yaxınlarınızın sağlamlığı və təhlükəsizliyini də unutmayın. Tibb müəssisəsindən çıxmadan və evə girmədən əvvəl əllərinizi yuyun, paltar dəyişdirin və sabun və su ilə yuyun.

Stressli vəziyyət sizin sağlamlığınıza zərər yetirə bilər. Ana sağlamlığı ilə məşğul olan tibb işçiləri özlərində qızdırma, nəfəs darlığı, öskürək və boğaz

ağrısı kimi xəstəlik əlamətlərini izləməlidirlər. Belə hallarda, özünüzi təcrid etməlisiniz və bu əlamətlər görüldüyü zaman rəhbərlərinizə məlumat verməlisiniz.

COVID-19 simptomları olan işçilər işə gəlməməlidirlər.

Aşağıdakı 3 şərtə riayət etməklə "özünü təcrid-dən" çıxı bilərsiniz: 3 tam gün ərzində qızdırma hərərət əleyhinə dərman qəbul etmədən qalxmadı, digər simptomlar üçün vəziyyət yaxşılaşdı (yəni nəfəs darlığı və ya öskürək), ən azı 7 gündən sonra ilk simptomlar yarandı. Vəziyyət pisləşirsə və ya 7 gündən sonra simptomlar keçmirsə, həkimə müraciət etmək lazımdır.

Müayinədən istifadə etmək imkanınız varsa, aşağıdakı 3 şərt yerinə yetirilirsə, evinizi tərk edə bilərsiniz: artıq qızdırma yoxdur, vəziyyətiniz digər simptomlar üçün yaxşılaşır və 24 saat aralıqlarla iki ardıcıl test mənfi olur.

b) COVID-19-un ətrafa, ailəyə və iqtisadiyyata təsiri ilə əlaqəli yorğunluq, tükənmə və stres zehni və fiziki sağlamlığa təsir göstərə bilər. Rəhbərliklə məsləhətləşin və dəstəkləyici müdaxilə tələb edən əlavə stres və ya psixi sıxıntı əlamətləri hiss edirsinizsə kömək üçün müraciət edin.

c) Ürək-damar sisteminin, tənəffüs və metabolik orqanların xroniki xəstəlikləri olan 65 yaşdan yuxarı doğuşyardım tibb işçiləri, həmçinin immun çatışmazlığı olan insanlar da daxil olmaqla qazanılmış immun çatışmazlığı olan şəxslər hər hansı bir xəstə ilə birbaşa təmasdan çəkinməlidir (yalnız COVID-19 ehtimal olanlardan deyil). Mümkünsə, klinik fəaliyyətlə əlaqəli olmayan funksiyaları yerinə yetirməyi düşünməlidirlər.

d) Hamiləliyin son üç aylıq dövründəki və ya hamiləliyin hər hansı bir mərhələsində xroniki ürək və ağciyər xəstəlikləri olan tibb işçilərinə xəstələrlə birbaşa əlaqə yaratmamaq tövsiyə olunur.

ƏSAS RESURSLAR:

• Beynəlxalq Mama Konfederasiyası (ICM) (2020). ICM-nin rəsmi açıqlaması: Koronavirus pandemiyası zamanı qadınların doğuş hüququ dəyişməzdir.

https://www.internationalmidwives.org/assets/files/newsfiles/2020/03/icm-statement_upholding-womens-rights-during-covid19-5e814c0c73b6c.pdf

• COVID-19 üçün Kvinsland Analıq Xidmətləri Təlimatları (2020) - Ana sağlamlığı və neonatal yardım üçün Kvinsland Klinik Şəbəkəsi. Kvinsland, Avstraliya (2020) Veb sayta baxın:

https://www.health.qld.gov.au/data/assets/pdf_file/0033/947148/g-covid-19.pdf

• Avstraliya və Yeni Zelandiya mama və ginekoloqların Kral Kolleci (2020) Koronavirus (COVID-19) Veb sayta baxın: <https://rancog.edu.au/statements-guidelines/covid-19statement>

• Birləşmiş Krallığın mama və ginekoloqlar kolleci (2020). Hamiləlik dövründə koronavirus infeksiyası (COVID-19): Tibb mütəxəssisləri üçün məlumat. Versiya 4: 21 mart 2020-ci il

<https://www.rcog.org.uk/globalassets/documents/guidelines/2020-03-21-covid19-pregnancyguidance-23.pdf>

• UNFPA və COVID-19 (2020) saytda: <https://www.unfpa.org/covid19>

• ÜST (2018) Təvsiyələr: doğuş zamanı müsbət doğuş təcrübəsi qazanmağa kömək etmək. Cenevrə: Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı; 2018.

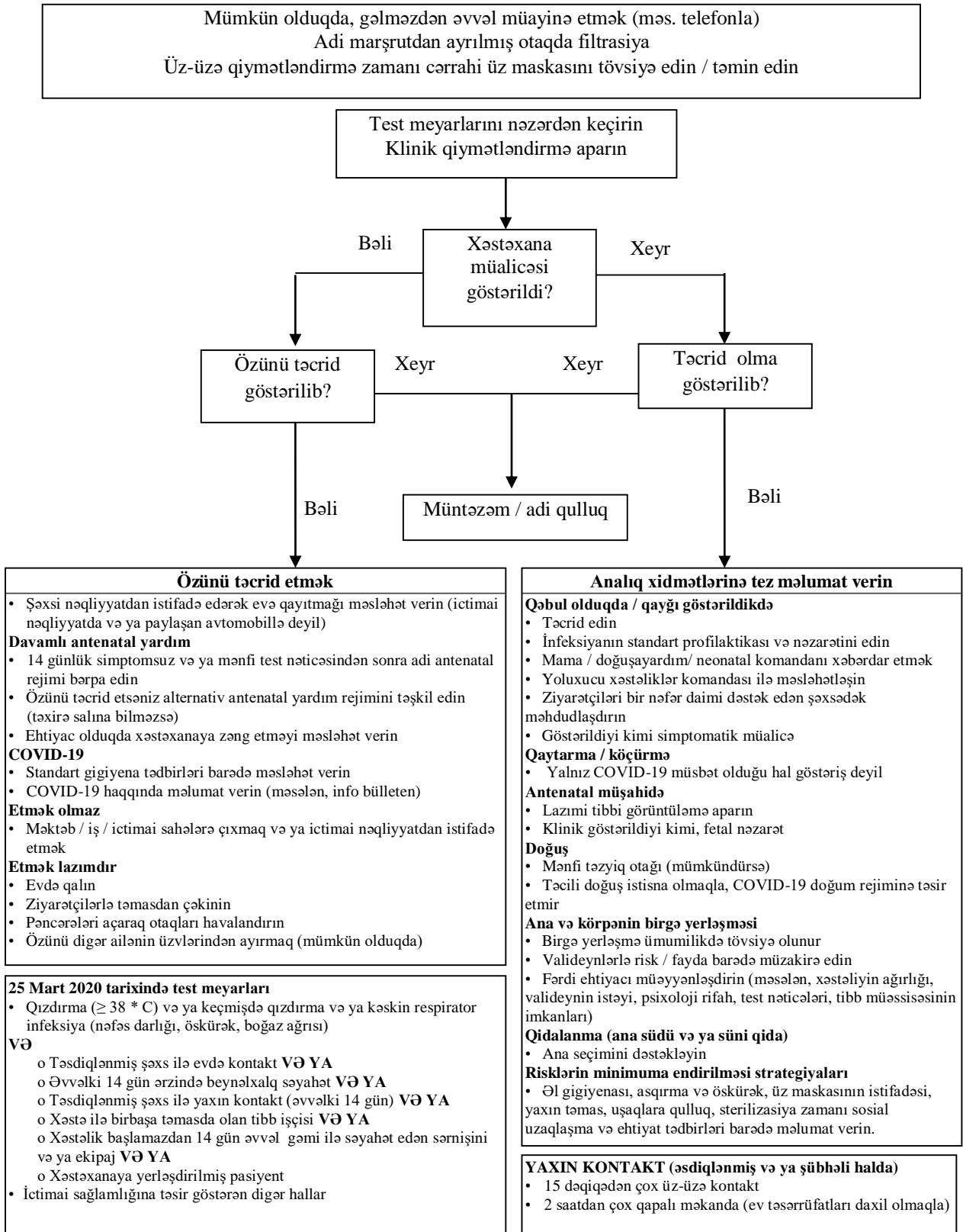
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260178/9789241550215-eng.pdf>

• ÜST (2020) Yeni koronavirus infeksiyası ehtimalı olduqda ağır kəskin respirator infeksiyanın klinik müalicəsi (2019-nCoV) (Müvəqqəti təlimat) ÜST: Cenevrə, 2020. [https://www.who.int/publications-detail/clinical-management-of-severe-acute-respiratoryinfection-when-novel-coronavirus-\(ncov\)-infection-is-suspected](https://www.who.int/publications-detail/clinical-management-of-severe-acute-respiratoryinfection-when-novel-coronavirus-(ncov)-infection-is-suspected)

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (2020) COVID-19: Qəza zamanı əsas tibbi xidmətlərin göstərilməsi üçün operativ rəhbərliyi. Müvəqqəti təlimat. ÜST: Cenevrə, 25 Mart 2020-ci il: <https://www.who.int/publicationsdetail/covid-19-operational-guidance-for-maintaining-essential-health-services-during-anoutbreak>

QOŞMA 1: FİLTR VƏ RİSKLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Cədvəl: COVID-19 şübhəli olan və ya təsdiqlənmiş qadının filtrasiyası və riskin qiymətləndirilməsi

QOŞMA 2: FQV ÜZRƏ ÜST-nin TÖVSIYƏLƏRİ

Cədvəl 1. COVID-19 xəstəliyi şəraitində istifadə üçün tövsiyə olunan fərdi qoruyucu vasitələr (FQV)

Yer	Hədəf personal və ya pasiyentlər	Fəaliyyət növü	FQV və ya prosedur növü
Səhiyyə müəssisələri			
Stasionar tibb müəssisələri			
Pasiyentin palatası	Tibb işçiləri	COVID-19 olan xəstələrə birbaşa yardım edən	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu (eynək və ya üz qalxanı)
		Aerozolun əmələ gəlməsi ilə COVID-19 xəstələr üçün prosedurlar	standart respirator N95 və ya FFP2 və ya ekvivalent. Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu Örtük
	Xəstə baxıcısı.	COVID-19 pasiyentləri olan palataya giriş	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu (orqanik maddənin və ya kimyəvi maddələrin sızması riski) Uzun boğazlı ayaqqabı və ya qapalı iş ayaqqabıları
	Ziyarətçilər	COVID-19 pasiyentləri olan palataya giriş	Tibbi maska Xalat Əlcəklər
Xəstənin keçdiyi digər otaqlar (məs. şöbələr, dəhlizlər)	Bütün işçilər, o cümlədən tibb işçiləri	COVID-19 pasiyentləri ilə təmasda olmayan hər hansı bir fəaliyyət.	FQV lazım deyil
Filtr	Tibb işçiləri	Birbaşa əlaqə olmadan ilkin müayinə	Ən azı 1 metr məsafəyə saxlayın Heç bir FQV lazım deyil
	Tənəffüs simptomları ilə pasiyentlər	İstənilən	Ən azı 1 metr məsafəyə saxlayın Pasiyent dözürsə tibbi maska verin
	Tənəffüs əlamətləri olmayan pasiyentlər	İstənilən	FQV lazım deyil
Laboratoriya	Laborant	Tənəffüs nümunələri ilə iş	Tibbi maska Xalat Gücləndirilmiş əlcəklər Göz qoruyucusu (sızma riski)
İnzibati otaqlar	Bütün işçilər, o cümlədən tibb işçiləri.	COVID-19 pasiyentləri ilə təmas olmadan inzibati funksiyalar	FQV lazım deyil
Ambulator tibb müəssisələri			
Həkim kabineti	Tibb işçiləri	Tənəffüs simptomları olan pasiyentin fiziki müayinəsi	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu
	Tibb işçiləri	Tənəffüs simptomları olmayan pasiyentin fiziki müayinəsi	Standart ehtiyat tədbirlərinə və risk qiymətləndirməsinə görə FQV
	Tənəffüs simptomları olan pasiyentlər	İstənilən	Pasiyent dözürsə tibbi maska verin
	Tənəffüs simptomları olmayan pasiyentlər	İstənilən	FQV lazım deyil

	Sanitariya	Tənəffüs simptomları olan pasiyentlərin qəbulundan sonra və arası	Tibbi maska Xalat Gücləndirilmiş əlcəklər Göz qoruyucusu (orqanik material və ya kimyəvi maddələrin sıçrama riski) Uzun boğazlı ayaqqabı və ya qapalı iş ayaqqabıları
Gözləmə otaqları	Tənəffüs simptomları olan pasiyentlər	İstənilən	Pasiyent dözürsə tibbi maska verin Xəstəni dərhal təcridxanaya və ya başqalarından ayrı bir otağa köçürün; bu mümkün deyilsə, digər xəstələrdən ən azı 1 metr məsafəni təmin edin
	Tənəffüs simptomları olmayan pasiyentlər	İstənilən	FQV lazım deyil
İnzibati otaqlar	Bütün işçilər, o cümlədən tibb işçiləri	İnzibati funksiyalar	FQV lazım deyil
Filtr	Tibb işçiləri	Birbaşa əlaqə olmadan ilkin müayinə	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq FQV lazım deyil
	Tənəffüs simptomları olan pasiyentlər	İstənilən	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq Pasiyent dözürsə tibbi maska verin
	Tənəffüs simptomları olmayan pasiyentlər	İstənilən	FQV lazım deyil
Yaşayış yeri üzrə			
Evdə	Tənəffüs simptomları olan pasiyentlər	İstənilən	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq Pasiyent dözürsə tibbi maska verin (yatdığı vaxtdan başqa)
	Qayğı göstərən şəxs	Xəstənin otağına giriş, lakin müalicə və qayğı olmadan	Tibbi maska
	Qayğı göstərən şəxs	Evdə müalicə olunan COVID-19 pasiyenti birbaşa tibbi müalicə etdikdə və ya tullantı məhsulların çıxartdıqda (nəcis, sidik və ya zibil)	Əlcəklər Tibbi maska Örtük (sıçrama riski)
	Tibb işçiləri	Evdə müalicə olunan COVID-19 pasiyenti birbaşa tibbi müalicə etdikdə və ya ona tibbi yardım göstərildikdə	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qorucusu
İctimai yerlər (məs. təhsil müəssisəsi, dükanlar, vağzallar)	Tənəffüs simptomları olmayan şəxslər	İstənilən	FQV lazım deyil
Yoxlama-keçid məntəqələri			
İnzibati otaqlar	Bütün personal	İstənilən	FQV lazım deyil
Müayinə otağı	Personal	Birinci müayinə (hərərətlin ölçülməsi) birbaşa əlaqə olmadan	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq FQV lazım deyil
	Personal	İkinci müayinə (COVID-19-nu göstərən klinik simptomların mövcudluğu barədə qızdırması olan sərnəşinlər arasında sorğu və ölkələrin siyahısı)	Tibbi maska Əlcəklər
	Otaq təmizləyənlər	Qızdırmalı sərnəşinin müayinəsi aparılan otağın təmizlənməsi	Tibbi maska Xalat Gücləndirilmiş əlcəklər Göz qoruyucusu (orqanik maddə və ya kimyəvi maddələrin sıçraması halında) Uzun boğazlı ayaqqabı və ya qapalı iş ayaqqabıları
Müvəqqəti təcridxana	Personal	Təcridxanaya giriş, lakin birbaşa yardım göstərmədən	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq Tibbi maska

			Əlcəklər
	Personal, tibb işçiləri	Tibb müəssisəsinə göndərilən səmşinlərə kömək	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu
	Otaq təmizləyənlər	Təcridxananın təmizlənməsi	Tibbi maska Xalat Gücləndirilmiş əlcəklər Göz qoruyucusu (orqanik maddə və ya kimyəvi maddələrin sıçraması halında) Uzun boğazlı ayaqqabı və ya qapalı iş ayaqqabıları
Təcili yardım və ya digər nəqliyyat vasitəsi	Tibb işçiləri	Şübhəli COVID-19 pasiyentinin ixtisaslaşmış tibb müəssisəsinə daşınması	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu
	Sürücü	Yalnız COVID-19 ehtimal edilən xəstəni daşımaq üçün sürücü olaraq cəlb olunur və sürücü oturacağı xəstənin yerləşdiyi yerdən təcrid edilir	Ən azı 1 metr məsafə saxlamaq FQV lazım deyil
		Şübhəli COVID-19 olan xəstənin mindirilib düşürülməsinə kömək	Tibbi maska Xalat Əlcəklər Göz qoruyucusu
		Şübhəli COVID-19 olan xəstə ilə birbaşa əlaqənin olmaması, lakin sürücünün yeri i xəstənin yeri ilə qyılmadan	Tibbi maska
	COVID-19 ehtimal olunan xəstə	Xüsusi tibb müəssisəsinə daşınma	Pasiyent dözürsə tibbi maska verin
	Otaq təmizləyənlər	Şübhəli COVID-19 olan xəstələrin xüsusi bir tibb müəssisəsinə köçürülməsindən sonra və arasında təmizlənmə	Tibbi maska Xalat Gücləndirilmiş əlcəklər Göz qoruyucusu (orqanik maddə və ya kimyəvi maddələrin sıçraması halında) Uzun boğazlı ayaqqabı və ya qapalı iş ayaqqabıları

QOŞMA 3: TEZ-TEZ VERİLƏN SUALLAR

Hamilə və döşlə qidalandıran qadınlar üçün COVID-19-a dair məsləhətlər Tez-tez verilən suallar

1. Hamilə qadınlarda COVID-19-a yoluxma riski yüksəkdir? Yoluxma halında onların xəstəliyi digər insanlara nisbətən daha ağır formada keçəcək?

Hamiləlik qadının immun sistemini dəyişdirir və onları infeksiyaya qarşı daha həssas edir. Lakin hamilə qadınların digər populyasiyalara nisbətən daha çox COVID-19 riskinə malik olduğunu və nəticədə xəstəliklərinin daha ciddi olacağını göstərən heç bir dəlil yoxdur.

Hamilə qadının orqanizmində dəyişikliklər müəyyən infeksiya riskini artırma bilər. Hamilə qadının özünü xəstəliklərdən qoruması və mümkün simptomları (qızdırma, öskürək və nəfəs darlığı da daxil olmaqla) öz tibb işçisinə bildirməsinə ehtiyac qalır.

2. Hamilə qadınlar özünü COVID-19-dan necə qoruya bilər?

Hamilə qadınlar infeksiyanın qarşısını almaq üçün digər insanlar kimi tədbirlər görməlidir. Öskürək və ya qızdırma əlamətləri olmayan və təsdiqlənmiş COVID-19 ilə kontakt olmayan hamilə qadınlar hər hansı bir infeksiyanın qarşısını almaq üçün aşağıdakı tədbirlərə əməl etməlidirlər:

Ümumi tövsiyələr:

1. Əllərinizi tez-tez sabun və su ilə yuyun.
2. Öskürmə və ya asqırma zamanı ağzınızı və burnunuzu dəsmal, salfet və ya dirsək bükümü ilə örtün. Dəsmaldan istifadə edirsinizsə, onu tez-tez yuyun. Salfet istifadə edirsinizsə, istifadədən dərhal sonra onu atın.
3. Məsafə saxlayın, çoxlu insan kütləsi olan yerlərə getməyin, ictimai nəqliyyatdan istifadə etməməyə çalışın.
4. Qızdırması və ya öskürəyi olan insanlar, eləcə də hər hansı bir öskürən və ya asqıran olan insanlarla təmasdan qaçmağa çalışın.
5. Gözlərinizə, burnunuza və ağzınıza toxunmaqdan çəkinin.
6. Çirklənmiş səthləri (masalar, qapılar, cib telefonları və digər gündəlik əşyalar) təmizləyin / dezinfeksiya edin.
7. Öskürək, qızdırma və ya nəfəs darlığı varsa dərhal həkiminizlə əlaqə saxlayın. Tibb müəssisəsinə getməzdən əvvəl zəng edin və yaşayış yerinizin sağlamlıq idarəsinin göstərişlərinə əməl edin.

Antenatal müşahidə:

8. Mütəmadi olaraq hamiləliklə bağlı tibb müəssisəsinə baş çəkin və ginekoloqunuzun təlimatlarına əməl edin.

3. Hamilə qadına müntəzəm hamiləlik müşahidəsinə getmək və ya tibb müəssisələrinə baş çəkməkdən uzaq olmaq lazımdır?

Hamilə qadınlar hamiləliyi nəzarət etmək üçün həkimin qəbuluna getməli və tibb müəssisəsində doğmalıdırlar.

Lakin eyni zamanda, koronavirus pandemiyası dövründə tibb müəssisələrinə zəruri olmayan gəlişdən çəkinmək tövsiyə olunur, hamiləliyin və doğuşun nəticələrinin qadınlar və körpələri üçün ən yaxşı olması üçün qadınların müşahidə altında qalması və doğuşun tibb müəssisəsində olması vacibdir.

4. Hamilə qadında öskürək, qızdırma və ya nəfəs darlığı inkişaf edirsə, nə etməlidir?

Mümkün kontakt və ya COVID-19 ilə yoluxa biləcəyini göstərən əlamətlərdən narahat olan hamilə qadınlar ən yaxın tibb müəssisələrinə müraciət etməlidirlər:

- İctimai nəqliyyatdan istifadə etməyin; təcili yardım çağırın və ya şəxsi nəqliyyatdan istifadə edin. Dərhal təcili yardım sürücüsünə məlumat verin ki, bütün tədbirləri görsün və əvvəlcədən xəstəxanaya məlumat versin.
- Təcili yardım sürücüsü və xəstəxanada işçilər ilə əlaqə qurarkən maska geyinin və ya burnunuzu və ağzınızı örtün.
- Mümkünsə, tibbi mərkəzə və ya xəstəxanaya əvvəlcədən məlumat verin ki, gəlişinizdən əvvəl bütün zəruri infeksiyaya nəzarət tədbirlərini görsünlər.
- Simptomlar / kontakt riski barədə dərhal qəbul şöbəsinə və ya tibb işçisinə məlumat verməlisiniz.
- Digər xəstələr və onların müşayiətçiləri ilə kontaktdan çəkinin, tibb işçilərindən gözləmək və / ya ambulator şöbəyə getmək / təcili yardım mütəxəssisini görmək üçün göstərişləri gözləyin.
- Vəziyyət təcili olarsa (doğuş sancıları / qanaxma / qıcolma problemləri), dərhal tibbi heyətə məlumat verin.

5. COVID-19 hamiləlik problemlərinə səbəb ola bilər?

Hal-hazırda mövcud olan məlumatlar COVID-19-un hamiləlik dövründə hər hansı bir əlavə problem yarada biləcəyi və ya doğuşdan sonra körpənin sağlamlığına təsir göstərəcəyinə düşünməyə əsas vermir.

6. COVID-19 hamilə qadından bir dölə və ya yenidoğulmuş uşağa keçə bilər?

COVID-19 olan hamilə qadının hamiləlik və ya doğuş zamanı virusu dölə və ya uşağa ötürə biləcəyi hələ də bilinmir. Bu günə qədər, amniotik maye və ya ana südü nümunələrində virusun izi aşkar edilməmişdir.

7. COVID-19 ehtimalı olan və ya təsdiqlənmiş hamilə qadınlara qeysəriyyə əməliyyatı lazımdır?

Xeyr. ÜST tövsiyələrinə görə, qeysəriyyə əməliyyatı tibbi səbəblərə görə edilməlidir. COVID-19-un olması doğuş üsuluna təsir etmir.

8. Təsdiqlənmiş hal və ya COVID-19 ehtimalı olan ana körpəsini döşlə qidalandıra bilər?

Virusun yayılması barədə hələ də çox məlumat bilinmir. Virusun insandan insana ötürülməsi, digər tənəffüs yoluxucu xəstəliklərin yayılmasında olduğu kimi, yoluxmuş insanın öskürməsi və ya asqırması nəticəsində əmələ gələn tənəffüs damcıları ilə baş verdiyi güman edilir.

Ana südü, bir çox xəstəlikdən qorunmanı təmin edən yenidoğulmuşların əksəriyyəti üçün ən yaxşı qidalanma mənbəyidir. Döşlə əmizdirən analar uşaqlarından ayrılmamalıdır, çünki ana südü ilə tənəffüs viruslarının ötürülməsini dəstəkləyən sübutlar yoxdur. Ana aşağıdakı zəruri tədbirlərlə döşlə qidalandırmaya davam edə bilər:

- Döşlə qidalanma üçün kifayət qədər simptomları olan qadınlar aşağıdakı ehtiyat tədbirlərinə riayət etməlidirlər:
  - uşaqla təmasda olduqda və ya qidalandırarkən maska geyin;
  - körpəni götürməzdən əvvəl əllərinizi yuyun;
  - bütün səthləri təmiz saxlayın.
- Qadın ana südü ilə qidalandırmaq üçün həddən çox xəstə olduğu halda, qadına yuxarıda göstərilən bütün tədbirlərə riayət edərək və sağılan süd üçün təmiz fincan və / və ya qaşıqdan istifadə edərək süzülmüş süddən istifadə edilməsi tövsiyə olunur.

9. Anada COVID-19 varsa, yenidoğulmuş körpəsinə toxuna və onu tuta bilər?

Bəli Dərindən dəriyə təmas, erkən və eksklüziv döşlə qidalandırma körpə üçün faydalıdır. Sizə aşağıdakıları etmək üçün kömək edilməlidir:

- Təhlükəsizdir ana südü ilə qidalanmaq, körpə ilə təmasda olduqda maska geyinmək, bədənlə təmasda olmaq və körpəni qidalandırmaq;
- Uşağı götürməzdən və onu özünüzdə tutmazdan əvvəl əllərinizi yumaq;
- Uşağınızın yanında olmaq.

Körpəni qucağınıza almazdan əvvəl və sonra əllərinizi yumalısınız, bütün səthlər təmizlənməlidir.